

Régi és új forma

*Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról**

A büntetés-végrehajtásnak Európa-szerte számtalan kihívással kell szembenéznie. Néhány esetben elegendő egy-egy operatív intézkedés, máskor azonban hosszú távú stratégiai korrekció kidolgozására van szükség. A fiatalkorú fogvatartottak kezelése/nevelése méltán vált napjaink egyik ilyen exponált területévé. Szerencsés módon hazánkban a változtatni akarás igénye egyszerre fogalmazódik meg a gyakorlat részéről, az elméleti szakemberek oldaláról, valamint a kormányzati szférában. A hamarosan kialakításra kerülő új fiatalkorúak intézeteinek egyikét csizmatábori rendszerben szándékozik működtetni a törvényalkotó. Tanulmányommal – mint elméleti háttéranyaggal – segíteni kívánom e Magyarországon ismeretlen végrehajtási forma bevezetésének előkészítését. Az első részben a „klasszikusnak” számító amerikai csizmatáborok általános jellemzőit ismertetem, illetve a gyakorlati megvalósítás pedagógiai kritikáját adom közre. A második részben konkrét programok (hongkongi fiatalkorú, egy New York-i férfi, és egy texasi női csizmatábor) elemzése alapján teszek kísérletet azon alkotórészek kiemelésére, amelyeknek a hazai bevezetése eredménnyel kecsegtet.

Methodikai megközelítés

Kerezi Klára szerint „a jogalkotók szerte a világon a fiatalkori bűnözés kezelésében a tetterányos és a reszocializációs fellelősségi modell között vacillálnak, hogy megtalálják a megfelelő arányt a fiatal életkorból adódó sajátosságok és a társadalom védelmének szükségessége között”. (Kere-

zsi, 1995;125.p.) Ennek megfelelően a fiatalkorúak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtása országunként számtalan sajátosságot mutat.

Tanulmányom célkitűzésének megfelelően a - karakteresen eltérő - végrehajtási koncepciók (ifjúságvédelmi¹ – és az igazságszolgáltatási² koncepció) és az azoknak megfelelő nevelési rendszerek (neo-treatment³ és a represszív szankciórendszer⁴) közül az utóbbival kívánok részletesebben foglalkoz-

* A tanulmány második, befejező részét decemberi számunkban közöljük. (A szerk.)

ni. Véleményem szerint a represszív szankciórendszer értelmezését és feldolgozását nagyban megkönnyíti, ha ismertetem a koncepció jellemzőit legkarakteresebben felvontató végrehajtási formának, a csizmatáboroknak a genezisést, illetve elvégzem a lényegi jegyek pedagógiai kritikáját.

A katonai típusú büntetések rendszere nem újkeletű dolog a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. 1821-ben szakítottak először az addig általánosan alkalmazott magánrendszerű fogvatartási móddal. A fogvatartottak által nagy számban elkövetett öngyilkosságra, illetve öngyilkossági kísérletre, valamint a tömeges méretben előforduló idegösszeroppanásra figyeltek fel a korabeli szakemberek, így *John Cray is, az Auburn Börtön (USA) igazgatóhelyettese. Intézetében megszüntette a magánrendszert, ugyanakkor a túlzásfolt börtönben a rend fenntartása érdekében bevezetett egy katonai rezsimű⁵ végrehajtási formát. (McKelvey, 1977)*

A katonai rezsimű végrehajtási formát megvalósító intézetek közül a másik híres börtön az *Elmira Reformatory (USA)* volt, amely a mai csizmatáborokhoz hasonlóan programjában egyesítette a rehabilitációt a katonai elemekkel. (Morash & Rucker, 1990) Először érvényesült olyan koncepció, amely elveiben nem a megtorlásra, hanem a javításra helyezte a fő súlyt. A szükséges szigor biztosítása érdekében a fogvatartottak naponta végeztek katonai alaki gyakorlatokat. Dolgozniuk is kellett, ugyanakkor jelentős időt fordítottak a tanulásra és a művelődésre. A fogvatartottakkal végeztetett tevékenység célja az elélték önbecsülésének fejlesztése volt, melyet a rehabilitációnak, a munkának és a katonai fegyelemnek az egyesítésével kívántak elérni. (Johnson, 1987)

Angliában a Testi Fenyíték Ágazati Bizottságának (Departmental Committee on Corpo-

ral Punishment) 1938-as üléséről készült feljegyzésben említik először az igényt egy rövid időtartamú, de szigorú büntetési nemnek a létrehozására, amely fiatalok bűnelkövetőket sújtana, és maximum egy hónapig tartó szabadságvesztés során valósulna meg.

Az elképzelés a II. világháborút követően, 1948-ban vált valóra. Ekkor létesítettek először katonai jellegű büntetés-végrehajtási intézeteket serdülők számára Angliában és Walesben. Az új jogintézménytől azt várták, hogy *„egy rövid, de szigorú fegyelmeltetésül szolgáljon a fogvatartottak számára, hogy olyan úton haladnak, amely elkerülhetetlenül katasztrófába sodorja az életüket”*. (Williams, 1988) Az intézeteket 14-20 éves fiatalok számára hozták létre. A program általában három hónapig, de bizonyos esetekben hat hónapig tartott. Ezek az intézmények a kemény fegyelmelés elvét és gyakorlatát alkalmazták. Rendkívül plasztikusan a "rövid, éles, megrázó" (short, sharp, shock) kifejezésekkel jellemezték a programjukat, amelytől a tizenévesek bűnözői pályafutásának megszakítását várták. A csizmatáborokat az 1970-es évekig működtették annak dacára, hogy a kutatási eredmények már jóval korábban kimutatták; a programot teljesítők visszaesési mutatója semmivel sem kedvezőbb más végrehajtási intézmények eredményeinél. (Wilkins, 1969)

Az angliai végrehajtási forma eredménytelenséget több okra vezetnek vissza: elhibázott döntés volt, hogy 1961-től megszüntették a fiatalok számára a klasszikus börtönbüntetést⁶, így a csizmatáborprogram nem funkcionálhatott tovább alternatív jelleggel, s mert a csizmatábor kizárólagos végrehajtási forma lett, a fogvatartottak köre túlzott mértékben heterogénné vált, a tevékenység militáris jellegé eltúlzott volt, a program szinte kizáróla-

gosan az elrettentést és a büntetést szolgálta, nem vette figyelembe a fiatalkorúak egyéni szükségleteit. (Council of Europe, 1967)

Más szerzők szerint a program megszüntetéséhez az is hozzájárult, hogy a fiatalkorú fogvatartottak száma folyamatosan csökkent, valamint az, hogy a tábori élet egyre több "kellemetlen esete" került napvilágra. (Williams, 1988)

Az európai kezdeményezések sikertelensége után az "új generációs" csizmatáborok megszületésére 1983-ig kellett várni, mikor is megalapították Georgiában (USA) az első ilyen intézményt, s amelybe 50 felnőttet befogadtak be.

Az új elképzelés gyors ütemben terjed az egész világon. Ma már Európa kivételével valamennyi kontinensen megtaláljuk a csizmatábor rendszerű végrehajtási forma valamelyik típusát. Már az elnevezések is utalnak a sokszínűsége, jelenleg nyolc különböző néven nevezik a csizmatáborokat.

A táborok jellemzői

A csizmatáborok annyira különböznek egymástól felépítésükben, méretükben és céljaikban is, hogy nem könnyű általánosítani. A következőkben mégis kísérletet teszek arra, hogy a legjellemzőbb célokat és formai jegyeket összegyűjtssem.

Osler csoportosítását elfogadva a csizmatábor rendszerű végrehajtási forma alapvető céljai a következők: 1. *Elrettentés* (a program résztvevőinek speciális, - és a bűnelkövetés szándékával rendelkező szabad állampolgárok generális visszatartása). 2. A fogvatartottak rehabilitációja. 3. A bűncselekmény elkövetése miatti büntetés. 4. A börtönök túlszűfolttságának és a fogva tartási költségeknek a csökkentése (Osler, 1991).

Huszár álláspontja szerint egy mai csizmatábornak az alábbi elemeket kell beépíte-

nie a tevékenységformái közé a célok megvalósítása érdekében: 1. fizikai megterhelés; 2. oktatás, szakképzés; 3. a társadalomnak nyújtott szolgáltatások (helyi közösség támogatása); 4. kábítószer-tanácsadás és kezelés; 5. egészségügyi és mentálhigiénés ellátás; 6. folyamatos, egyénre irányuló figyelem, ügyintézés, nevelés; 7. intenzív utógondozás, amely már a tábor alatt kezdetét veszi. (Huszár, 1999. 64.p.)

Marlette egy szűkebb dimenzió szerint csoportosította a legjellemzőbb ismérveket. Szerinte *"a táboron belül az élet szigorú, a kiváltások pedig ritkák. De a jutalom a fiatal nem erőszakos bűncselekményt elkövetettek számára hatalmas lehet: egy tábor a börtön helyett, 90-180 nap koncentrált erőfeszítés börtönének helyett, valamint esély arra, hogy sikerül elterelni a résztvevőket a további bűnelkövetéstől"*. (Marlette, 1991; 1.p.)

Fiatalkorúak számára a csizmatáborok intézménye viszonylag újkeletű. Amerikában az elsőt 1985-ben Louisianában nyitották meg. 1994-ben 7 államban 9 program működött, napjainkban folyamatosan újakat nyitnak. (Cronin, 1994)

A fiatalkorúak számára kialakított csizmatáborokról rendkívül szegényes a szakirodalom, de az nyilvánvalóan látszik, hogy a program céljában, tevékenységében és felépítésében alapvetően megegyezik a felnőttekével. (MacKenzie, 1993)

Itt is találhatók lényeges különbségek az egyes végrehajtási formák között, az egyetlen azonosság a megfogalmazott célrendszerben van, ami egységesen: *a visszaesés csökkentése, a biztonságos őrizet megteremtése, valamint a beutaltak rehabilitációja*. A konkrét célok sorrendisége rengeteget elárul, egyértelművé teszi a kezelési mód alapkoncepcióját; az elrettentés és a fegyelem kitüntetett szerepét.

TANULMÁNY

A fiatalok számára létrehozott csizmatáborok jellemzői (intézeti bontásban)

Program Helye	Nyitás éve	Befogadókép. /fő	Időtartam /nap	Életkori határok /év	Sport + munka + drill / %	Nevelés - Oktatás %	Szab. utáni felügy.
Chalkville Alabama	1990	100	30	12-18	36	64	Kockázattól függően
Mobile Alabama	1992	52	90	13-17	43	57	Intenzív
LEAD California	1992	60	120	16-20	34	66	Intenzív
Los Angeles California	1990	210	140	16-18	Nincs adat	Nincs adat	Intenzív
Denver Colorado	1992	24	90	14-18	58	42	Intenzív
New Orleans Louisiana	1985	275	Ítélettől függően	13-16	Nincs adat	Nincs adat	Általában nincs
Raymond Mississippi	1992	175	168 /átlag/	10-20	24	76	Minimális
South Kortwright New York	1992	30	120	15-16	44	56	Intenzív
Cleveland Ohio	1992	30	90	14-17	38	63	Intenzív

Forrás: Cronin, R.C. (1994): *Boot Camps for Adult and Juvenile Offenders: Overview and Update*. National Institute of Justice

A *Denveri Csizmatábor* programja a tábori időszak alatt az energiák meghatározó részét a fegyelmezésre fordítja, a rehabilitációra csak később, a szabadulást követő támogató - ellenőrző időszak alatt kerül sor. Ebben a militáris légkörben a kiképző felügyelők intenzív verbális konfrontációval sokkolják a beutaltakat. Még az állományban is az a véleménye, hogy ez a típusú katonai drill túlzottan megterheli a fiatalabb korosztályt, így csak a legritkább esetben engedélyezik 16 évesnél fiatalabbak számára a részvételt. A program során a fiatalok elsősorban az *önfegyelem*, a *munka-erkölcs* és az *egyéni felelősségérzet* területén gazdagodhatnak. Ezek a tulajdonságok

később előnyükre válhatnak majd a rehabilitáció folyamatában is.

Véleményem szerint a fegyelmezés és a rehabilitáció erőszakos és merev elválasztása inkább büntetőtábori hangulat kialakulásához járul hozzá, mintsem a belátáson alapuló kooperáció alakítaná ki. Az egyetlen feladat itt a túlélés. Nem tudom elképzelni, hogy a magatartás- és tevékenységformálás során maradandó eredményeket érjenek el ezzel a módszerrel, hiszen a túlkövetelés rontja a nevelőnövendék kapcsolatát és demotiváló hatást fejt ki az adott tevékenységgel, a gyakorlással kapcsolatban is. (Bábosik, 1994; 133.p.) Az állandó büntetés, a fenyegetés, a durva, önértszértő szidás, alapvető dolgoktól, tárgyak-

tól, privilégiumoktól való megfosztás nem más mint az állomány "erőt bizonygató" hi-
valkodása, pedagógiai értelemben vett bünte-
tésnek nem tekinthető, mert a büntetésnek
megerősítő jellegűnek kell lennie, helyre kell
állítania, s nem továbbrontania a fiatalok pszi-
chikus egyensúlyát. (Kozéki, 1983; 110.p.)

Cleveland és Mobile programja másfajta
gyarapodást kínál fel a fiataloknak. Esetük-
ben már a tábori időszak alatt is a tanulási
eredmények javítására koncentrálnak.
Ugyanakkor Mobile-ben is tudatosan alkalmazott módszer a *verbális konfrontáció* a be-
fogadási időszak alatt. Számukra a legna-
gyobb problémát a 13-17 éves korosztály kö-
zös elhelyezése jelenti. (Cronin, 1994)

A verbális konfrontáció - a kezelési pro-
gram elején - minden bizonnyal az önbecsülés
szétzúzását célozza. Az eljárás önmagában
drasztikusnak tűnik, de minősíteni csak akkor
lehet, ha pontosan tudjuk a helyét a hatásrend-
szerben. Abban az esetben tudnám elfogadni
a módszert, ha "tréning" jellege lenne, tehát
az alkalmazására meghatározott - és a fiatalok
által is ismert - időintervallumban kerül-
ne sor, mintegy az önkontroll "vizsgafelada-
taként". Pedagógiai szempontból nem tartanám
szerencsésnek azt a megoldást, ha a ma-
karenkói "robbantáshoz" hasonlóan ilyen
módon kívánnák megteremteni a személyi-
ség "régi" szükségleteinek hatástalanítását,
hiszen a módszer alkalmazásakor nem tud-
nak differenciálni, a fiatalokat egységes
"masszaként" igyekeznének "átgyúrní".

Cleveland és Mobile programjával szem-
ben azért van ellenérzésem, mert a tábor hatás-
rendszerében nem látom az egymásra épülő
szakaszokat, véleményem szerint teljes egé-
szében hiányzik az önfejlesztő aktivitás szük-
ségleti rétegének aktivizálása és a közösség-
fejlesztő aktivitás szükségletei közül is egye-
dül a szokások kialakítására helyeznek súlyt.

A "tanulási eredmények javítása" nem
más, mint a személyiség végrehajtó sajátos-
ságcsoportjának fejlesztése, tehát elsődlege-
sen oktatási feladat. Ennek a célkitűzésnek a
jelentőségét nem vitatom, egy rehabilitációt
elősegíteni akaró nevelési program esetében
azonban nem tartom elégségesnek.

A militáris programok és a fegyvelmezés
mellett - Orleans Parish kivételével - vala-
mennyi csizmatáborban végeztenek valami-
lyen típusú munkát a fiatalokúakkal. A Los
Angeles County Csizmatáborban például na-
ponta váltja egymást a fizikai munka és az is-
kolai oktatás. New Yorkban napi hat órát dol-
goznak a táborlakók de az intézetekben az át-
lagos munkáltatási időtartam napi 1 - 3 óra
között van.

A nemzetközi előírások és a külföldi
szakirodalom egyaránt első helyen említi a
munka nevelő hatását, reszocializáló jellegét.
A rendszeres foglalkoztatás a fiatalok kereső
tevékenységre irányuló képességét az elbo-
csátás utáni időszakra megőrizheti, illetve
előmozdíthatja. (Kövér, 1993) Ezek a célok
azonban csak akkor érhetőek el, ha olyan mun-
kát képes - vagy akar - az intézet biztosítani
az elítéltek számára, amely képességeiknek,
életkoruknak megfelel és a szabad életben is
megélhetést biztosít. A munkáltatásban rejlt
önfejlesztő lehetőség mellett a közösségfej-
lesztő tartalom is rendkívül jelentős, a többé-
kevésbé szoros együttműködést igénylő szer-
vezeti formái alkalmassá teszik a pozitív ma-
gattartás- és tevékenységformák megerősíté-
sére, illetve a fiatalok közötti értékes kölcsön-
hatások kiváltására és irányítására. (Bábosik,
1994) A fizikai munka ugyanakkor gyötrel-
messé is válhat, amennyiben a pedagógiai
eredményességének feltételei - önkéntesség,
közös cél, jó szervezés és "értelmes" munka-
közül egy vagy több hiányzik, vagy esetleg
torzul.

A rehabilitációval kapcsolatos foglalkozások (oktatás, nevelői foglalkozások) számottevő arányban szerepelnek a teljes programon belül. Denver kivételével valamennyi csizmatáborban a napi aktivitásnak több mint a felét, sőt van két olyan tábor, ahol a háromnegyedét töltik ki ezek a tevékenységformák. Az általános iskolai oktatáson kívül jellemző a betanítottmunkás-képzés, illetve a nevelés területén az alkohollal és a kábítószerrel kapcsolatos felvilágosító foglalkozások és kezelési programok. (Bottcher & Iso-rena, 1993)

A csizmatábori programok jövőjét csak abban az esetben tudom elképzelni, ha a kezelési tevékenységben domináns szerephez juthat a nevelés. Egyelőre a pedagógiai eredményesség gátjának érzem az intézetben belüli differenciálás teljes hiányát, azonban határozottan érezhető a csizmatábori gyakorlatban a rehabilitáció szándékának felerősödése, és az ennek megfelelő programkomponensek előtérbe kerülése.

Az amerikai csizmatáborok történetük alig tizenöt éve alatt már eddig is hatalmas utat tettek meg; a testet-lelket megtörő katonai büntetőtáborok lemásolásától az oktatási programok megjelenésén át a fiatalok önbecsülésének növeléséig.

Az USA-n belül a különböző államok csizmatábor rendszerű végrehajtási programjának áttekintése után kísérletet teszek az általános jellemzők megragadására. Ehhez először a programmal szemben megfogalmazott generális kritikái észrevételeket vizsgálok meg.

Kritikai elemzések

A csizmatáborok ellenzői (Meachum, 1990; Morash, - Rucker, 1990) több nézőpontból kérdőjelezi meg a program lét-

jogosultságát. Az azonban valamennyiben közös, hogy a katonai rezsimum végrehajtási forma alkalmazását a korrekció területén alapvetően alkalmatlannak tartják. A kritikusok azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a valós világban történő eligazodáshoz mindenki számára szükséges az önfegyelem, sőt a pillanatnyi egyéni érdekek bizonyos mértékű korlátozásának képessége is, amely lehetővé teszi a szervezeti célok megvalósítását. Ezeknek a képességeknek a kialakítását jól szolgálhatja a katonai szervezeti forma, amely megkívánja az azonnali engedelmességet és a tekintély elfogadását. (MacKenzie & Parent, 1992)

A katonai jellegű kiképzéssel kapcsolatos további kritika, hogy azok elősegítik a militáris szubkultúra alapvető értékeinek tudatosítását. Nyugtalanítónak tartják, hogy erre néhányan úgy tekintenek, mint a fogvatartottak elrettentésének, illetve rehabilitálásának esz-közére. (Wamsley, 1972)

Álláspontom szerint ez a vád több szempontból sem megalapozott. A kritizálók elkövették azt az alapvető hibát, hogy egy tevékenység formai megoldásait átemelik a tartalmi szférába és azonosítják azzal. Másrészt túlzottnak tűnik az aggodalom, hiszen a szerző által összegyűjtött militáris sajátosságok között szerepel az ápoltság hangsúlyozása, a becsület, tisztesség és szakmai felelősség előtérbe állítása, a testvériség, valamint a történelem és a hagyományok tisztelete.⁸ Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a felsorolás nem teljes, önkényesen azokat az alkotórészeket ragadtam ki, amelyek érvényesülése a korrekció céljainak eléréséhez segítséget nyújthat. A kiemeléssel arra kívánok rámutatni, hogy a militáris programok is hordoznak/hordozhatnak magukban pedagógiai szempontból értékes elemeket.

Merryfinch kritikája már lényegesen több tartalmi elemet foglal magában. Felhívja a figyelmet arra, hogy *"a katonai jellegű kiképzés egy szervezett erőszakot valósít meg a konfliktusok megoldásának leghatékonyabb eszközeként, amely felmagasztalja a durva érzelmeket (agresszió, gyűlölet, brutalitás) és kiiktatja a lány érzéseket (szánalom, részvét, szeretet)".* Véleményével teljes egészében egyetért: a tekintélynek való feltétlen engedelmesség és az agresszió összeegyeztethetetlen a szociális magatartással. (Merryfinch, 1981)

Konkrétan a csizmatáborok működésével kapcsolatban mutat rá egy másik szakember arra a veszélyre, hogy *"a militáris modell megnyitotta az ajtót a fizikai és a pszichikai bántalmazásoknak, legálissá tehet számos olyan büntetési formát, amelyet más büntetés-végrehajtási rezsim elutasítana a kegyetlensége és embertelensége miatt".* (Gendreau - Ross, 1987)

A szerzők a kritikai megállapításaikat elszigetelt jelenségekre, illetve eseti túlkapásokra alapozták. Észrevételeiket feltétlenül figyelembe kell venni a gyakorlati tevékenység megszervezésekor, és tudatosan tenni kell azért, hogy a tervezett program ne csúszhasson át az általuk meghatározott típusú katonai kiképzésbe, hogy ne alakulhassanak ki a szándékolt célokkal ellentétes következmények.

A tudományos alapossággal elkészített elemzések mellett található persze rendkívül sommás kritikai megállapítások is: *"A legtöbb csizmatábori program nem csökkenti a visszaesést, nem csökkenti a börtönpopulációt, ráadásul a fogva tartás költségeit sem csökkenti. Néhány esetleg képes valamelyik cél elérésére, de kizárólag olyan feltételek mellett, amelyek nem megnyugtatók."* (Parent, 1993) Az ilyen jellegű kriti-

kai észrevételek túlzottan általánosan fogalmaznak, az egyetlen konkrétum a szerző ellenérzése.

Azok a jobbító szándékú figyelmeztetések természetesen továbbgondolásra érdemesek, amelyek felhívják a figyelmet a kezdeti csizmatábori programok értékelése során felszínre került ellentmondásokra. Véleményük szerint valamennyi felelős személynek el kell gondolkodni az eredményeken, újra kell gondolni a csizmatáborok célját, és változtatni kell a struktúráján.

A legfontosabb változtatásnak azt tartják, hogy *a nevelési, oktatási programokat kell előtérbe állítani.* (Parent, 1993)

Az összehasonlító vizsgálatok egyértelműen feltárták, hogy a normál börtönökben az előforduló erőszakos cselekmények, az öngyilkossági kísérletek és a bekövetkező halálesetek arányszáma semmivel sem alacsonyabb, mint a csizmatáborban. A vád, miszerint a csizmatáborba zárt fiatalok nagyobb mértékben vannak kitéve fizikai bántalmazásnak, megdőlt. A csizmatáborokban ugyanakkor szignifikánsan kevesebbszer fordul elő a fiatalok által egymás sérelmére elkövetett fizikai erőszak, mint a normál börtönök elítéltejei között. (MacKenzie & Parent, 1992) A verekedés és az elítélttárs bántalmazása – a "normál" rezsimű börtönöket alapul véve – szinte valamennyi országban a fiatalok körében a leggyakoribb. (MacKenzie & Parent, 1992) A hazai büntetés-végrehajtásunknak szintén egyik nagy problémája a fiatalok közötti fogvatartottak egymás közötti erőszakos jellegű megnyilvánulása.

Mivel a Fiatalkorúak Bv. Intézetében (Tököl) egy alapvetően nevelésközpontú kezelési program ellenére is több az erőszakos cselekmény, mint a felnőttek között, ezért feltételezzük, hogy a miénktől eltérő csizmatábori életrend, az állandó elfoglaltság és a fo-

lyamatos ellenőrzés hozzájárul a fiatalok problémamentesebb együttéléséhez. Természetesen nem lehet csupán a formai jegyekre leszűkíteni az okokat. Minden bizonnyal nagy jelentősége van a különböző kezelési programoknak is, így különösen a feszültségkezelés megtanulásának.

Konstruktív büntetés?

A csizmatáborok létrehozása óta a büntető jellegű programok létjogosultsága az egyik legvitatottabb probléma. Képes-e egy ilyen koncepció alapján működő intézményrendszer konstruktív hatást kifejteni az elítéltekre?

A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálni a testnevelés, a fizikai gyakorlatok, a drill, a kemény fizikai munka és a feszes napirend hatását a fogvatartottakra.

Testnevelés

Agresszív környezetben élő fiatalok és fiatal felnőttek jelentősen agresszívabbá válnak és destruktívabb magatartást tanúsítanak, mint azok, akik agressziótól mentes környezetben nőnek föl. Az agresszió esetükben olyan tanult magatartásforma, amelynek káros hatása neveléssel korlátozható. A nevelés feladata abban áll, hogy az agresszió pozitív energiatöltését a fogvatartottak szabályozott formában legyenek képesek felhasználni, azaz fegyelmeztetten, a cselekvési szabályoknak, illetve a verseny- és játékszabályoknak megfelelően cselekedjenek. Noha a fegyelmeztség végső soron az egész nevelési folyamat eredménye, a pedagógia eszköztárából nem szabad száműzni azokat a nevelési célzatú cselekvéseket, melyeket elsősorban azért szerveznek, mert különösen alkalmasak arra, hogy az egyéneket és közösségeket fegyelemre szoktassák. Kellőképpen beépülve a nevelés komplex rendszerébe, ezek semmiképp sem öncélúak.

A testnevelés különösen alkalmas a fegyelem, az alkalmazkodás képességének kialakítására, illetve megszilárdítására. A szabályok megtartása alapvető követelmény, enélkül nincs sport, illetve játék. Ha az elítélt részt vesz a játékban, akkor "tudatos automatizmussal" elfogadja a szabályokat is. A kezelési/nevelési folyamat jelentős állomásához érkezünk, hiszen a sport, a játék ezáltal a tudatos és önkéntes fegyelem iskolájává válik. A fegyelem egyszersmind az önuralom, a fékezés képessége is, hozzásegíti az embert ahhoz, hogy kordában tartsa a vágyait, elviselje a nehézségeket, a csapásokat és örömeiket. A fegyelem tehát az emberi együttélés alapvető feltétele, benne a tisztelet is kifejeződik embertársaink iránt. (Ruzsonyi, 1986)

A testnevelés továbbá eredményesen hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok megszabaduljanak a kábítószer fogyasztásától, a függőségétől, és egyben jó erőnlétet is teremtsen. (MacKenzie & Parent, 1992)

Napirend

A táborlakók a program pozitívumaként emelték ki, hogy megtanulták aktívan eltölteni az egész napjukat. A mindennapos tevékenységi repertoárjukban radikális változás ment végbe. (MacKenzie & Parent, 1992)

Zamble és Porporino szerint a csizmatábor indukálta stresszhelyzet a fiatalokat különösen fogékonyra teszi a külső hatásokra. Véleményük szerint ez az időszak kiválóan alkalmas arra, hogy az elítéltek újraértékeljék múltbéli választásait és döntéseiket. Ha egy program célul tűzi maga elé a fogvatartottak gondolkodásának megváltoztatását, akkor ennek teljesítéséhez éppen a csizmatábori atmoszféra adhat segítséget. (Zamble & Porporino 1988)

Munkavégzés

A szakemberek körében egységes a vélemény, hogy a gyakorlati ismeretek növelése, az

együttműködés képességének fejlesztése, valamint a börtönártalmak csökkentése érdekében általánossá kell tenni a csizmatáborokon belüli munkavégzést. Figyelembe kell azonban venni, hogy a túlzottan nagy fizikai igénybevételt jelentő, valamint a gyakran értelmetlen munkavégzés nem eredményez semmiféle pozitív hatást. (Gendreau - Ross, 1987)

Sikerélmény

A csizmatábori program feszességének létjogosultságát igazolja az a nézet is, hogy amennyiben a végrehajtás nem elég szigorú, nem ad helyt a lemorzsolódásnak, vagy nem távolítja el a renitens szembeszegülőket, akkor nem lesz képes elérni a célját. Ahol ez a folyamat bekövetkezik, ott a program elveszíti kihívásjellegét, következésképpen a "végzősök" már nem érezhetik azt a sikerélményt, amely egy ilyen bonyolult feladat teljesítését törvényszerűen követi, és amely megerősítő hatású. (MacKenzie & Parent, 1992)

A megtorlás, mint visszatartó erő

A megtorlás egy általánosan elismert ítélezési cél. Egy ítélet büntetési jellege általában az ítéleti idő hosszában mérhető le, hiszen egy hosszabb időtartamú szabadságvesztést nagyobb büntetésnek tartunk, mint egy rövidebbet.

A csizmatáborok esetében éppen azt vitatják, hogy egy rövidebb, de keményebb kezelési program elegendő büntetés-e, illetve felválthatja-e a hosszabb időtartamú, de kevésbé szigorú szabadságvesztést? Véleményem szerint már a kérdés megfogalmazása is helytelen. Meggyőződésem, hogy a fogvatartottak bizonyos – főleg a nem erőszakos bűncselekményt elkövetett elsőbűntényesek – körében elegendő a rövidebb szabadságelvonás alkalmazása akkor, ha azt érdemi programmal tudják megtölteni.

Érdekes álláspont a "mennyiségi" és a "minőségi" büntetési kategóriák szembeállít-

tása. *Meachum* szerint a csizmatábori program a sokkoló jellegből következően jobban közvetíti a büntető szándékot, ezért "minőségi" kategória, míg a klasszikus szabadságvesztés a maga kevésbé szigorú metodikájával, de hosszabb időtartamával "mennyiségi" büntetésnek számít. A következtetésével azonban már nem tudok egyetérteni, ugyanis a szerző álláspontja szerint a tradicionális börtönt büntetés céljából alkalmazzák, míg a csizmatáborot úgy alkalmazzák, mint egy büntetést. (Meachum, 1990)

A személyi állomány

Az egész végrehajtói állomány, de elsősorban a fogvatartottakkal állandó kapcsolatban dolgozók szakmai munkájának elemzése két alapvető problémát tárt fel.

A fogvatartottakkal napi közvetlen munkakapcsolatban lévő felügyelők véleménye szerint *a csizmatábornak van egy azonnali megficialító hatása, amely együtt jár a hivatásuk fontosságába vetett hitük megújulásával is*. Újra hinni kezdenek a rehabilitációban, hiszen a korábbi tapasztalataikkal teljesen ellentétes az elsőbűntényes fiatalok pozitívabb viszonyulása a személyi állományhoz. Megfigyelésük szerint azonban ez az érzés múlandó. A program előrehaladtával számos komoly ütközés és probléma válik nyilvánvalóvá. *A csizmatábori tevékenység folyamatos és magas stresszhelyzetet teremt a fogvatartottaknak és az állománynak egyaránt*. A felügyelők kiégésének magas részaránya bizonyítja ezt. Van olyan állam, ahol az elfásulást, illetve az idegi kimerülést megelőzendően a személyi állomány tagjait hathavonta rendszeresen cserélik és a csizmatábori szolgálat után visszavezénylik őket "klasszikus" intézeti munkára. (MacKenzie – Shaw – Gowdy, 1994)

Az előző kérdéskörtől elválaszthatatlanul jelentkező probléma, hogy a program megvalósítása közben a felügyelői állománynak gyakorlatilag számtalan lehetősége van arra, hogy verbálisan, vagy akár fizikailag is durván bánjon a fogvatartottakkal. Az állandó stresszhelyzet, esetleg a csizmatábor céljainak helytelen felfogása, a személyiségben meglévő helytelen indíttatások felerősödése, vagy az erőszakot igénylő külső társadalmi nyomás felerősítheti ezt a tendenciát. Ilyen helyzetben nélkülözhetetlen a hivatali vezetés állandó jelenléte és ellenőrzése, illetve a felügyelők munkájának folyamatos értékelése.

Hatása a fogvatartottakra

Attitűdváltozás

A csizmatáborok lakóinak attitűdjét összehasonlították egy normál fogvatartotti kontrollcsoport attitűdjével, és általában kedvezőbb eredményeket kaptak. A kontrollcsoport tagjai a börtönön belül szerzett tapasztalataikat nem minősítették olyannak, amely hozzásegítette volna őket az önfegyelem kialakításához, vagy ahhoz, hogy önmagukról többet tudjanak meg, illetve hogy kedvező irányba változzanak, esetleg érettebbé, megfontoltabbakká váljanak. A csizmatáborok lakói ezzel szemben inkább egyetértettek a fenti kijelentésekkel. Figyelemre méltó eredmény, hogy a csizmatáborok résztvevői a program befejezésekor kevésbé voltak antiszociálisak, illetve elidegenedettek, mint az átlagos elítéltpopuláció a befogadáskor. A program időtartama alatt pozitív attitűd fejlődött ki a programot és a saját jövőjüket illetően. (MacKenzie, 1993)

A csizmatáborok résztvevőinek körében felvett prizonizációs mérőskála változásai azt mutatták, hogy valamennyi típusú csizmatábori program hasonló hatással volt a beutaltak attitűdjére. A "klasszikus" szabadságvesztés-büntetést töltők egy mintájával összehasonlítva megállapították, hogy a csizmatáborok résztvevőinél több pozitív attitűd alakult ki. Az érintettek szerint is a csizmatábori tapasztalat pozitív volt és önmagukban jó irányú változást fedeztek fel. A legtöbbször csak azért vállalkozott a csizmatáborban való részvételre, hogy rövidebb időtartamú szabadságvesztést töltsön. A program befejezéséhez közeledve azonban már úgy nyilatkoztak, hogy az átélt tapasztalatok hatására "jobbá váltak", és büszkéek önmagukra, hogy képesek voltak teljesíteni egy ennyire bonyolult programot. (MacKenzie & Souryal, 1994)

A csizmatábori programot eredményesen befejezők egy másik felmérése bizonyítja, hogy a klasszikus börtönből szabadult fogvatartottakhoz képest gondolkodásmódjuk kedvezőbben változott, a magatartásuk újragondolása igényként merült fel. (MacKenzie & Shaw, 1988)

Huszár kiemeli, hogy a megfelelően szervezett (tudományos alapossággal kidolgozott fogvatartotti kategorizációs rendszer, többlépcsős szükséglet / rizikóértékelés) csizmatáborban folyó tevékenység irányt, életmintát mutat a fiatalok bünelkövetőknek. Javítja az önértékelést, önbecsülést, és számos olyan értéket, beállítódást fejleszt, amely segíti a társadalomba való beilleszkedést. (Huszár, 1999.)

Élményszerűség és a militáris drill

A program elvitathatatlan eredménye, hogy a résztvevők a táboron belül

szerzett tapasztalataikat pozitívabbnak minősítették, mint a normál börtönök lakói a sajátjukat, illetve az egész kezelési programot élményszerűnek élték meg és a szabadságvesztés ideje alatt kevésbé váltak antiszociálissá. Ez a kutatási eredmény azért is figyelemre méltó, mert a legkülönbébb jellegű programokat megvalósító (terápiás jellegű, munkavégzésre koncentráló, illetve fizikai igénybevételt központba állító) csizmatáborokban tették fel a kérdéseket, és az eredmények ennek ellenére meglepően egységesek voltak. (MacKenzie, 1993)

Angol szakemberek egy csoportja által elvégzett elemzés szerint a csizmatáborok militáris jellege önmagában nem képes megelőzni a szabadulást követő újabb bűncselekmények elkövetését, azonban a program olyan konstruktív elemei, mint az iskolai oktatás, szakképzés és a kábítószerfogyasztással összefüggő programok, valamint a munkavégzés már eredményezhetik a várt eredményt. Véleményük szerint a bűnözői életút szétzúzásához elsősorban a bűnözéssel kapcsolatos attitűdöket kell megváltoztatni. (Penal Affairs Consortium, 1995)

Rehabilitáció és szabályozott környezet

Az amerikai büntetés-végrehajtási szakemberek is a csizmatáboron belüli rehabilitációs programokat (elsősorban a kábítószer fogyasztással összefüggő felvilágosító, oktató és terápiás tevékenységet) tekintik fontos alkotórésznek. A tapasztalatok azt látszanak bizonyítani, hogy ezek az erőfeszítések eredményesek, az ilyen típusú nevelő jellegű programok működhetnek egy szigorúan szabályozott környezetben is. (Williams, 1988; 6.p.)

A szabályok szerepe

Rendkívül fontos, hogy a résztvevők pontosan ismerjék a szabályokat és az elvárásokat, hogy tisztában legyenek az egész program felépítésével. Marlowe munkatársaival olyan katonai büntetőtáborok működését elemezte, ahol a fenti kritériumok nem valósultak meg. Megállapították, hogy "amikor a hatóság önkényesen alkot szabályokat, illetve a vezetők irányításának kizárólagos alapja a hatalom és a tekintély, akkor az eredmény gyakran düh és tiszteletlenség". (Marlowe és mtsai, 1988)

Progresszív jelleg

Az ismertetett csizmatábori programok legtöbbje hangsúlyozza a fogvatartottak kitüntetett szerepét a saját sorsuk alakításában. A merev formai szabályok, valamint az aktivitás kényszere egyetlen esetben sem jelentette a fiatalok "kiszolgáltatottságát" a hatalom kénye-kedvének. Éppen ellenkezőleg, az önmagukban meglévő értékek és energiák mozgósításán keresztül készítetik arra az elítélteket, hogy újraértékeljék eddigi életüket, kialakítsák bennük az eredményes életvezetés igényét.

Az amerikai csizmatáborok eredményességének mértékét napjainkban még folyamatosan vitatják, létjogosultságát azonban már nem kérdőjelezzik meg. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a fogvatartottak személységstruktúrájában bizonyos korrekciók ezen a módon is előidézhetők, azonban ma még jobbra a "felszínen maradás", a teljesítés kényszere dominál. Ugyanakkor – véleményem szerint – sikerült bizonyítani, hogy a csizmatábori végrehajtási forma számos eleme valós pedagógiai értékeket hordoz magában. A következő részben ezeket a programalkotókat kívánom bemutatni, valamint egy új szemléletű és eredményes végrehajtási típus körvonalait felrajzolni.

Ruzsonyi Péter

Felhasznált irodalom

Huszár, L. (1999): *Csizmatábor.* Börtönügyi Szemle 1999/3, BvOP, 63-69 o.

Bábosik, I. (1994): *A nevelés folyamata és módszerei.* Leopárd Könyvkiadó Kft., Budapest

Bottcher, J. - Isorena, T. (1993): *Research design for the evaluation of LEAD.* /Draft/ Sacramento, CA: California Youth Authority

Council of Europe (1967): *Short-term methods of treatment for young offenders.*, Strasbourg, 37-85.p

Cronin, R.C. (1994): *Boot Camps for Adult and Juvenile Offenders. Overview and Update.* National Institute of Justice

Düinkel, F. (1990): *Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich.* Bonn, 509-583.p. Idézi: Lőrincz, 1993

Gendreau, P. - Ross, R.R. (1987): *Revivication of Rehabilitation.* Evidence from the 1980s. Justice Quarterly, 1987/4; 349-407.p.

Huszár, L. (1997): *Medikális modell.* Börtönügyi Szemle, 1997/3. 63-80. p

Johnson, R. (1987): *Hard Time.* Montreay, 35-41.p

Kerezi, K. (1997): *Egy biztonságosabb Magyarorszáért. A bűnmegelőzés stratégiája.* In.: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXIV., OKKRI, Budapest, 11-41.p.

Kozéki, B. (1983): *A fegyelmezett személyiség kialakítása* (Pszichológia - Nevelőknek). Tankönyvkiadó, Budapest

Kövér, Á. (1993): *Foglalkoztatás.* Börtönügyi Szemle 1993/4. 41-50.p.

Lőrincz, J. (1993): *A fiatalokúak szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciónak végrehajtása.* Kandidátusi értekezés, Budapest

MacKenzie, D.L. - Shaw, J.W. - Gowdy, V.B. (1994): *An Evaluation of Shock Incarceration in Louisiana.* The Key to Commonwealth Corrections MacKenzie, D.L. - Parent, D.G. (1992): *Boot Camp Prisons for Young Offenders*

MacKenzie, D.L. - Shaw J.W. (1988): *Inmate Adjustment and Change During Shock Incarceration.* National Institute of Justice

MacKenzie, D.L. - Souryal, C. (1994): *Multisite Evaluation of Shock Incarceration.* National Institute of Justice

MacKenzie, D.L. (1993): *Boot Camp Prisons in 1993.* In: Research in Action, November

Marlette, M. (1991): *Boot Camp Prisons Thrive.* In: Corrections Compendium, 1991: January 6.p.

Marlowe, D.H. - Martin, J.A. - Schneider, R.J. - Ingraham, L. - Vaitkus, M.A. - Bartone, P. (1988): *A Look at Army Training Centers. The Human Dimensions of Leadership and Training.* Washington, DC: Department of Military Psychiatry; 11-12.p.

McKelvey, B. (1977): *American Prisons. A History of Good Intentions.* Montclair, NJ: Patterson Smith, 14.p

Meachum, M. (1990): *Boot Camp Prisons: Pros and cons.* Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, Baltimore. Idézi: MacKenzie - Parent, 1992

Merryfinch, L. (1981): *Militarization/Civilization.* In: Loaded Questions: Women in the Military, Ed.: Chapkis, W., Transnational Institute, Washington, DC, 9.p.

Morash, M. – Rucker, L. (1990): *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform.* Crime & Delinquency, 1990:36. 2.p.

Newman, G. (1985): *Just and Painful. A Case for the Corporal punishment of Criminals.* London; idézi: Lőrincz, 1993

Osler, M.W. (1991): *Shock Incarceration. Hard Realities and Real Possibilities.* Federal Probation, March 1991, 34-42.p.

Parent, D.G. (1993): *Boot Camps Failing to Achieve Goals.* In.: Overcrowded Times, August 1993, 11.p.

Penal Affairs Consortium (1995): „*Boot Camps*” for Young Offenders. London, 3.p.

Ruzsonyi, P. (1986): *Módszertani összehállítás a fogvatartottak testi neveléséhez.* IMBvOP, Nevelési Osztály, 1986. 1-8.p.

Wamsley, G.L. (1972): *Contrasting Institutions of Air Force Socialization: Haptenstance or Bellwether?* In: American Journal of Sociology, 1972. 78: 401.p.

Wilkins, L.T. (1969): *Evaluation of penal measures.* New York, Random House

Williams, M. (1988): *Boot Camps and the Short, Sharp Shock.* HMSO Regimes Research and Development Section, Unpublished report. 2.p.

Zamble, E. – Porporino, F.J. (1988): *Coping, behavior and adaptation in prison inmates.* Springer-Verlag, New York

Jegyzetek

¹Az ifjúságvédelmi koncepció álláspontja szerint a bűnözés okaira nem ható megtorló állami fellépés a bűnözés újabb, súlyosabb reakcióját indukálja és így végső soron önnön céljai ellen hat. Az irányzat a pozitív, az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzi céljául, amelynek folyamatát a deformálódott személyiségjegyek módosításával tartja megvalósíthatónak, mégpedig úgy, hogy az elítélt maga fedezze fel személyiségének negatívumait és nyíljék lehetőség számára, hogy önmaga találjon rá a társadalmilag is elfogadható megoldásra.

²Az igazságszolgáltatási koncepció a nevelés, kezelés túlnyomóan speciálpreventív beavatkozása ellenében a büntetőjog klasszikus elveit képviseli és kitar az általános megelőzés, a tetтарыныos felelősségi rendszer és a formális eljárás mellett.

³A neo-treatment felfogású végrehajtási forma az elmúlt két évtizedben erősödött fel és folyamatosan válik egyre karakteresebbé. Az irányzat lényege, hogy a treatment ideológia gyakorlatából „átmenti” azokat a szervezési formákat, illetve nevelési kezelési irányokat, amelyek működőképesnek bizonyultak. Központi kategóriája a reszocializáció és a rehabilitáció. A fogvatartottak tipizálása, a különbö-

ző szükségletek súlyozott figyelembevételé változatlanul meghatározó szerepet játszik. A fiatalokúak zártintézetek fokozatos nyitottabbá válása, a társadalommal való interakció fokozatos szélesedése, a feltételes kedvezmény és a próbaidőre kihelyezés általánossá válása jellemzi a tendenciát. A „klasszikus” treatment felfogástól alapvetően az különbözteti meg, hogy az elítélteket mentálisan egészséges és tetteikért döntéseikért felelős egyéneknek tartja. A szó klasszikus értelmében az ítéletek haározott tartamúak, de a progresszív – a magatartás függvényében egyre több börtönön kívül töltött időt kínáló – végrehajtási szisztémák, a nyitott börtönök, a feltételes szabadlábra helyezés sokszínű és általános gyakorlata virtuálisan nem különbözik a határozatlan tartamú ítélettől. (Ez utóbbi jelenségről részletesebben lásd: Huszár, 1997, 69. p.)

⁴A represszív szankciórendszer lényege a büntetés és az elrettentés. Egyik válfaja az ambuláns végrehajtási forma. Kialakulásának háttérében a börtönök túltelítettség és növekvő költségei csökkentésének szándéka áll. Ennek érdekében a szakértők egy csoportja szélsőséges megoldásokkal kívánt élni. Ilyen volt pl. Newman ötlete, aki a szabadságvesztést az elektrosokk alkalmazásával java-

solta redukálni. (Newman, 1985) A szakirodalomban extrémnek nyilvánított és elutasított elképzelés mindenesetre jelzi, hogy a bűnözéssel szembeni félelem és elégedetlenség radikalizálhatja a büntetőhatalom fellépését, amelynek kedvezőtlen tendenciái esetén áldozatául eshetnek a szabadságvesztés-büntetés humánus alternatívái is. (Lőrincz, 1993) az intézeti represszív szankciórendszer tényleges szabadságvesztést jelent, amelynek során a büntetés és az elrettentés élvez primátust, a reszocializációt mint célt háttérbe szorítják, vagy esetenként teljesen elvetik.

⁵**Az Auburn Börtönben bevezetett katonai rezsim jellemzői:** a fogvatartottaktól elvárták, hogy lesüssék a szemüket, hogy zárt alakzatban, lépéstartással meneteljenek. Egy-
más között nem beszélhettek, valamint a kommunikáció bármilyen más formája is tilos volt számukra. Előírták az állandó tevékenységet, melyet szoros ellenőrzés mellett végeztek.

⁶**Kivételesen** kerülhettek fiatalkorúak a felnőttek számára működő büntetés-végre-

hajtási intézetbe, ha az elkövetett bűncselekmény annyira súlyos volt, hogy a bíróság más lehetőségét nem látott. Az ilyen esetekben az ítélet időtartama meghaladta a 18 hónapot.

⁷**A csizmatáborok elnevezései:** Special Alternative Incarceration (Választható Speciális Bebörtönzés), Basic Training Program (Alapvető Training Program), Intensive Motivational Program of Alternative Correctional Treatment (Választható Büntetés-végrehajtási Kezelés Intenzív Motivációs Programja), Regimented Inmate Discipline (Katonai Fegyelmező Egység), Challenge Incarceration (Kihívásos Bebörtönzés), Shock Incarceration (Megrázó Hatású Bebörtönzés), Boot Camps (Csizmatábor), és Detention Centre Programme (Fogvatartási Program).

⁸**A teljesség kedvéért** meg kell jegyezni, hogy a jellemzők között szerepel még az előljáró feltétlen tisztelete, a szakzsargon használata, és a harcos szellemiség agresszív megnyilvánulása is.